

Seminaariaineisto tullaan julkaisemaan myöhemmin tänä vuonna Argument-Sonderbandina englannin kielellä.

Leena Paldán

Tiedotusoppia tietokoneessa

NORDICOMin pohjoismainen bibliografia (NORDICOM. Bibliography of Nordic Mass Communication Literature) on nyt siirretty tietokoneeseen, on-line -haun eli suorasaantihaun piiriin.

Tietokanta oli koekäytössä toukokuun ajan ja vuoden loppuun mennessä selvinnee, myöntääkö Pohjoismaisen kulttuuriyhteistyön sihteeristö NORDICOMille määrärahoja tietokannan jatkuvaan käyttöön ja ylläpitoon.

Tietokanta sisältää tällä netkellä vuosien 1975-1981 pohjoismaisten bibliografioiden aineiston eli kaikki tähän mennessä ilmestyneet ja kesällä 1982 ilmestyvän bibliografian.

Kuka tietokantaa voi käyttää - mitä se maksaa?

Jos NORDICOM saa tietokannan rahoituksen kuntoon, tulee tietokanta yleiseen käyttöön. Käyttöoikeuden voi saada kuka tahansa kääntymällä NORDICOMin puoleen ja pyytämällä käyttöoikeutta. Käytännössä käynee niin, että jotkut yleiset, yhteiskuntatieteelliset ja esim. tiedotusvälineiden kirjastot, joilla on puhelimeen kytketty tietokonepäätte käytettävissään, hankkivat käyttöoikeuden ja yksittäiset tiedonhakit kääntyvät tiedonhakupyntöineen näiden (tai NORDICOMin keskuksen) puoleen.

Maksuista ei ole päätetty, koska koko tietokannan tulevaisuus on epäselvä. Ilmaista tietokannan käyttäminen ei todennäköisesti kuitenkaan tule olemaan.

Eri asia on, kuka kustannukset maksaa: maksaako tiedontarvitsija (tutkija, toimittaja tai näiden työnantaja) vai maksaako tietokannan käyttäjä (kirjasto tai muu käyttöoikeuden lunnastanut). Tavallista on, että kirjasto laskuttaa tiedontarvitsijaa.

Hinnat vaihtelevat jossain määrin riippuen mm. siitä, haetaanko koti- vai ulkomaisesta tietokannasta. Ulkomaisen tietokannan käyttökustannukset voivat olla esim. 100 mk perusmaksua + puhelinkustannukset hakuun käytetyn ajan mukaisesti (esim. NORDICOMin tietokanta sijaitsee Kööpenhaminassa, puhelu Kööpenhaminaan maksaa 1.60 mk/min.) + maksu saaduista viitteistä niiden määrän mukaan. 200 mk:n suuruinen lasku on melko tavallinen.

NORDICOMin osalta näitä hintapäätöksiä ei siis ole vielä edes periaatteellisella tasolla tehty. On mahdollista, että käyttöoikeudesta joutuu maksamaan ja että viitteistä joutuu maksamaan ja selvää on, että puhelinkustannukset joudutaan maksamaan.

Kallista lystiä siis.

Tietokauppaa

Tämä onkin vakava informaatiopoliittinen kysymys: tieto (ja tieto tiedosta) on käymässä maksulliseksi (vrt. toisaalla tässä lehdessä Leena Paldánin arvostelu H.I. Schillerin kirjasta). Kirjastopalvelujen perinteinen maksuttomuusperiaate alkaa romuttua. "Tasapuolisuuden" vuoksi myös käsin tehdyt bibliografiset haut maksavat jo nyt. Periaatteena tieteellisissä kirjastoissa on: tunti tehdään ilmaiseksi työtä ja sen jälkeen alkaa maksumittari raksuttaa.

Maksullisuusperiaate asettaa tiedonhakit ja erilaiset tiedontarpeet eri asemaan. Hyvässä asemassa ovat ne henkilöt, jotka hakevat viitteitä työtarkoituksiin ja jotka voivat maksattaa haun työnantajalla. Mutta kenellä yksityisellä on varaa maksaa parisataa markkaa kirjallisuusviitteistä? Viitteistä joutuu sitä paitsi maksamaan, oli niistä hyötyä tai ei.

Viitetietokantojen vastustaminen sinänsä on turha - niiden kehittämistä ei voi eikä kannatakaan pysäyttää -, mutta palvelujen maksuttomuus pitäisi voida säilyttää esim. niin, että kirjastoille ym. tietokantojen käyttäjille varataan niin riittävät määrärahat, ettei tiedonhakilta ole tarvis periä maksua. Toiseksi, posti- ja lennätinlaitoksen pitäisi alentaa tällaisten tietoverkostojen käyttäjien puhelin-

maksuja.

Mitä hyötyä tietokannasta on?

NORDICOMin tietokannasta on hyötyä niille, joille on hyötyä vastaavasta bibliografiasta.

Tietokannasta löytyy uusi aineisto nopeammin kuin painetuista bibliografioista. Tieto voidaan syöttää tietokantaan esim. neljännesvuosittain, jonka jälkeen se on heti haettavissa. Painetun bibliografian viive sen sijaan on puolitoista vuotta: vuoden 1981 alussa ilmestyneen tutkimuksen löytää bibliografiasta, joka ilmestyy kesäkuussa 1982.

Toisaalta tietokannan käyttöönotto saattaa heikentää painettujen bibliografioiden käyttäjien palvelua: on hyvin mahdollista, ettei bibliografiaa painettaisi vuosittain, vaan esim. joka toinen tai joka viides vuosi. Aukkoa tosin peittää tiedotuslehti, NORDICOM-Information.

Mitä tietokannasta löytyy ja miten?

NORDICOMin tietokannassa on tällä hetkellä vuosien 1975-1981 pohjoismaisen bibliografian aineisto. Tietokannan hakujärjestelmä on ns. vapaan tekstin hakujärjestelmä. Eli tietokannasta voi hakea minkä tahansa sanan perusteella, mikä jonkun dokumentin kuvailuun sisältyy: tekijän, nimekkeen, asiasanan (indeksitermin), tiivistelmään tai nimekkeeseen sisältyvän sanan tai sanojen yhdistelmän avulla.

Hakua voi täsmentää myös ns. koodimuotoisen tiedon avulla: on mahdollista hakea ja järjestää aineistoa dokumentin kielen tai painovuoden mukaan. Ohjelmaan on kuitenkin jäänyt paha puute: julkaisumaan mukaan ei aineistoa voi hakea. Tämä virhe on tarkoitus korjata - sikäli mikäli tietokanta ylipäätään saadaan käyttöön.

Kielitaito joutuu lujille

Vapaan tekstin hakujärjestelmään liittyy kuitenkin erinäisiä ongelmia. Tiivistelmien ja nimekkeiden ilmaisuja ei ole standardoitu, joten on melkoisen työlästä, kekseliäisyyttä vaativaa ja aikaa vievää löytää kaikki mahdolliset sanat ja ilmaukset, jolla jotain ilmiötä on kuvattu. Kalliiksikin tämä tulee: puhelinlinja on auki koko haun ajan.

Nimekkeitä ja tiivistelmiä on lisäksi kaikilla pohjoismaisilla kielillä ja englanniksi, joten kielitaito joutuu koetteille tietokannasta haettaessa.

Käytännössä käynee niin, että hakeminen tapahtuu pääasiallisesti nimekkeen englanninkielisestä käännöksestä ja indeksitermeistä.

Tesauruksen heikkouksia

Bibliografiassa (ja siis myös tietokannassa) käytettävä indeksikieli (hakemiston kieli), jona käytetään Unescon laatimaa ja ylläpitämää tiedotusopin tesarusta, on kuitenkin melkoisen hankalakäyttöinen ja sisällöllisesti heikko.

Tesauruksen termien merkitystä (katetta) ei ole ilmaistu, jolloin eri indeksoijat ja hakijat voivat ymmärtää ne eri tavoin. Lisäksi sanasto on melko sattumanvarainen, termejä puuttuu ja termien välisiä suhteita ei ole riittävästi tuotu esiin.

Tesauruksen yhtenä heikkoutena on sen yksihierarkisuus: indeksitermi on vain yhdessä merkityshierarkiassa, joten vain yksi sanan merkitys hyväksytään.

Yksihierarkisuuden aiheuttaman jäykkyyden vuoksi NORDICOMin indeksointikäytännössä on hylätty kaikkalainen hierarkia ja sanastoa käytetään aakkosellisena asiasanastona. Tämä taas aiheuttaa tietokonehaussa sen, ettei ole mahdollista tehdä hierarkiassa automaattisesti laajenevia tai suppevia hakuja, vaan koneelta on kysettävä erikseen kullakin indeksitermillä.

Vaikeuksia aiheuttaa myös se, että tesauruksen sanasto on rakenteeltaan ns. jälkikytketty. Tämä tarkoittaa sitä, että esim. lasten televisionkatselua koskeva tutkimus indeksoidaan

TELEVISION PROGRAMME. VIEWING. CHILD.
eikä esim.

TELEVISION VIEWING. CHILD.
tai

TELEVISION VIEWING OF CHILDREN.
Jälkikytketyssä indeksoinnissa indeksoijalla on useampia mahdollisuuksia valita ja yhdistellä indeksitermejä kuin ns. esikytketyssä indeksoinnissa. Etuna on suurempi joustavuus, mutta hankaluutena indeksoinnin johdonmukaisuuden säilyttäminen. Tämä on erityisen vaikeaa kansainvälisissä järjestelmissä, joissa indeksoijat työskentelevät eri maissa.

Indeksointi ei ole mekaaninen prosessi, vaan intellektuaalista työtä. Indeksointiprosessissa analysoidaan dokumentin sisältö ja synteesi ilmaistaan indeksitermeillä. Eri indeksoijat saattavat päätyä eri ilmaisiin eikä voi sanoa, että tämä tai tuo ratkaisu olisi väärä. Ei ole olemassa vain yhtä oikeaa indeksointia, vaan useammat ratkaisut voivat olla perusteltuja.

Hakuvaiheessa tämä tuottaa hankaluuksia: on vaikea tietää, millä indeksitermien yhdistelmällä tiettyä aihetta käsittelevää dokumenttia on kuvailtu.

Ihmistieteellisen kirjallisuuden dokumentoinnin ja indeksoinnin kokeilu

Tietokannan koekäyttämisen perusteella olen kallistumassa sille kannalle, ettei tietokantaa kannattaisi tällaisenaan ottaa käyttöön.

Tietokannan tärkein merkitys ei tällä hetkellä ole se, että se helpottaisi tai nopeut-

taisi välittömästi tiedonhakijoiden tiedonsaantia. Tiedonhaun tulos on aivan liian epävarma, mikä keskeisesti johtuu indeksikielen heikkouksista.

Sen sijaan tietokantaa voidaan käyttää tiedonhakujärjestelmän toimivuuden arvioinnissa. Tietokannan avulla voi helpommin kuin painettujen bibliografioiden avulla testata indeksoinnin johdonmukaisuutta.

NORDICOMin tietokannalla on tärkeä merkitys myös yleisemmässä mielessä: ihmistieteellisen kirjallisuuden tiedonhakujärjestelmän ongelmien esiintuomisessa ja tulevassa järjestelmän parantamisessa.

Maija Jussilainen

TOY:n kevätseminaari

Tiedotusopillisen yhdistyksen kevätkokouksen yhteydessä järjestettiin maaliskuun lopulla (26.3.82) dokumenttielokuvaa käsitellyt seminaari - tai ehkä asia pitäisi sanoa vallan toisin päin: dokumenttielokuvaseminaarin yhteydessä pidettiin myös Tiedotusopillisen yhdistyksen sääntömääräinen kevätkokous. Pohjola-yhtiöiden toimitalossa Helsingissä pidettyihin seminaariin ja kevätkokoukseen osallistui vastaavasti noin 90 ja tarkalleen 9 henkilöä.

Alun alkaen dokumenttielokuvaseminaarin teemaksi kaavailtiin aihetta "Dokumenttielokuva - tietoa vai viestintää?", mutta tästä nykyhetken meikäläisiin tiedotusopillisiin keskusteluihin punoutuvasta teemasta luovuttiin, ainakin sen korostamisesta luovuttiin, koska oli syytä otaksua, ettei "tiedon" ja "viestinnän" välisellä erolla olisi tässä yhteydessä yleistä merkittävyyttä ja kiinnostavuutta.

Itse seminaari osoittikin, ettei "tiedon" ja "viestinnän" vastakohtaisuus ole erityistä kiinnostusta herättävä aihe. Dokumentti kyllä ylimalkaan ymmärretään viestinnäksi, mutta ei tiedolle vastakkaiseksi, vaan nimenomaan juuri tie-